

www.ketab.ir

• عرفان تطبیقی

• ترجمه و تدوین: هادی وکیلی

سرشناسه: وکیلی، هادی، ۱۳۴۳.

عنوان و نام پدیدآور: عرفان تطبیقی / هادی وکیلی.

مشخصات نشر: تهران: مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ۷۲۷ ص. ISBN: 978-964-375-077-0

حیثیت فهرست‌نویسی: فیا. یادداشت: کتابنامه.

موضوع: عرفان. مطالعات تطبیقی.

موضوع: Mysticism—Comparative studies.

رده‌بندی کنگره: ۱۲۰/۸۴۲/۶۲۵ BL

رده‌بندی دی‌ان: ۱۲۰/۴۲

شماره کتابشناسی دی: ۵۵۱۲۳

مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر

● عرفان تطبیقی

● ترجمه و تدوین: هادی وکیلی

● ناشر: مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر

● چاپ اول: سال ۹۸

● شمارگان: ۵۰۰ نسخه

● قیمت: ۷۹۰۰۰ تومان

● طراح جلد: سید ایمان نوری نجفی

● لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه بوستان کتاب

تهران: تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۴۴۱

فروشگاه کتاب اندیشه: تهران: خیابان انقلاب، روبروی

درب اصلی دانشگاه تهران، پلاک ۱۲۴۸، تلفن: ۶۶۱۷۵۶۷۰

همه حقوق محفوظ است

فهرست

.....	سخن ناشر	۱۵
.....	درآمد	۱۷
.....	فصل اول: تعاریف و مفاهیم	۲۱
.....	۱. عرفان در لغت و اصطلاح	۲۱
.....	۲. عرفان تطبیقی	۲۳
.....	۳. پیش فرض های عرفان تطبیقی	۲۴
.....	۳-۱. پیش فرض های وجودشناختی	۲۴
.....	۳-۲. پیش فرض های معرفت شناختی	۲۴
.....	۴. پیامدهای عرفان تطبیقی	۲۵
.....	الف) پیامدهای نظری	۲۵
.....	ب) پیامدهای عملی	۲۵
.....	۵. داوری و انواع آن در عرفان تطبیقی	۲۶
.....	۶. غرض و غایت عرفان تطبیقی	۲۸
.....	۷. حوزه ها و قلمروهای عرفان تطبیقی	۳۰
.....	۸. مطالعات تطبیقی و متدولوژی تاریخی	۳۳
.....	۹. روش های تحقیق در عرفان تطبیقی	۳۳
.....	۱۰. طبقه بندی عرفان های جهان	۳۶
.....	الف) تقسیم برحسب نژاد	۳۷
.....	ب) تقسیم براساس دین	۳۸

۴۰	۱۱. جایگاه جنبش‌های جدید معناگرا در مطالعات تطبیقی عرفان
۴۳	فصل دوم: عرفان در ادیان بدوی (سیدنی اسپنسر)
۵۶	پی‌نگاشت‌های فصل دوم
۵۷	فصل سوم: عرفان هندوئی (سیدنی اسپنسر)
۵۸	۱. اویانیشادها
۷۴	۲. بهگودگیتا
۸۴	۳. ودانتا
۸۵	الف) فلسفه شانکارا
۹۲	ب) فلسفه رامانوجا
۹۹	ج) فلسفه «مادهوا»
۱۰۱	۴. عرفان بهتئی
۱۰۱	الف) ویشنوگرایی و شیواگرایی
۱۰۴	ب) سرشت بهتئی
۱۰۸	ج) مفاهیم خاص
۱۱۶	د) راه زندگی
۱۲۳	ه) هدف
۱۲۸	پی‌نگاشت‌های فصل سوم
۱۳۱	فصل چهارم: عرفان بودایی (سیدنی اسپنسر)
۱۳۱	۱. هینایانا و ماهایانا
۱۳۴	۲. عرفان هینایانایی
۱۳۴	الف) وجوه سلبی تعلیم هینایانا
۱۳۵	ب) مسئله نفس
۱۴۳	ج) تربیت باطنی
۱۴۷	د) نیروانا
۱۵۲	۳. عرفان ماهایانایی
۱۵۲	الف) فلسفه ماهایانا
۱۵۶	ب) بودای ازلی و ابدی
۱۵۹	ج) بودیساتواها

۱۶۶	(د) نیروانا.....
۱۶۹	۴. بودیسم تانتراپی.....
۱۷۴	پی‌نگاشت‌های فصل چهارم.....
۱۷۷	فصل پنجم: عرفان تانویی و کنفوسیانی (سیدنی اسپنسر)
۱۷۷	۱. تائوئیسم.....
۱۷۷	(الف) تائوئیسم اولیه.....
۱۸۹	(ب) کتاب لیه تسه.....
۱۹۰	(ج) فلسفه توتائویی.....
۱۹۳	(د) تائوئیسم ه. یون یک دین سازمان‌دهی‌شده.....
۱۹۹	۲. کنفوسیانیسم.....
۱۹۹	(الف) کنفوسیوس و آرد متعالی.....
۲۰۰	(ب) عناصر عرفانی در کنفوسیوس اولیه.....
۲۰۴	(ج) نوکنفوسیانیسم.....
۲۱۱	پی‌نگاشت‌های فصل پنجم.....
۲۱۳	فصل ششم: عرفان یونانی و هلنی (سیدنی اسپنسر)
۲۱۳	۱. عرفان یونانی.....
۲۱۳	(الف) اسرار و دین اُرفه‌ای.....
۲۲۰	(ب) عرفان افلاطون و ارسطو.....
۲۲۰	۱. افلاطون.....
۲۳۰	۲. ارسطو.....
۲۳۲	۲. عرفان هلنی.....
۲۳۲	(الف) فیلون.....
۲۳۸	(ب) جنبش هرمسی.....
۲۴۷	(ج) گنوسیان.....
۲۵۶	(د) ادیان سری.....
۲۶۲	(ه) فلوپین و نوافلاطون‌گرایی.....
۲۸۰	پی‌نگاشت‌های فصل ششم.....
۲۸۳	فصل هفتم: عرفان عبری و یهودی (سیدنی اسپنسر)

۲۸۳	۱. عرفان در عهد عتیق
۲۹۱	۲. عرفان یهودی
۲۹۱	الف) عرفان یهودی اولیه
۳۰۰	ب) حسیدیسیم میانی
۳۰۶	ج) ابولفیا و کابالیسم نبوی
۳۱۰	د) زُهر و کابالیسم عقلانی
۳۲۱	ه) مکتب اسحاق لوریا و کابالیسم مسیحی
۳۲۶	و) ساباتیانیسم، ارتدادی عرفانی
۳۳۲	ز) حسیدیسیم مدرن
۳۴۰	۳. نگاه کلی بر ای فصل هفتم
۳۴۳	فصل هشتم: عرفان مسیحی (سیدنی اسپنسر)
۳۴۳	۱. عرفان در عهد جدید
۳۴۳	الف) عرفان عیسوی
۳۴۷	ب) عرفان یونان و یوحنا
۳۵۶	۲. عرفان در کلیسای سرفی
۳۵۷	الف) دیونیسوس و طریقت لادری
۳۶۱	ب) عرفان شرقی و نور الهی
۳۶۴	ج) نیایش و خلسه، طریقت مسیحی «کون» نیایش عیسی
۳۶۶	د) خداگونه‌شدن و حیات موخ‌دانه
۳۶۹	۳. عرفان در کلیسای کاتولیک غربی
۳۶۹	الف) عرفان قدیس آگوستین
۳۷۳	ب) عرفان «گریگوری کبیر» و «قدیس برنارد»
۳۷۵	ج) ظلمت الهی در عرفان غربی
۳۸۵	د) خدا و انسان، بارقه نفس
۳۸۹	ه) اقتدا به مسیح در عرفان غربی
۳۹۳	و) خلسه و خداگونه‌گی
۳۹۶	ز) شب تاریک نفس
۳۹۸	ح) ازدواج معنوی

۴۰۳	۴. جنبش‌های بدعت‌آمیز در عرفان کاتولیک غربی
۴۰۳	الف) بدعت روح آزاد
۴۰۸	ب) فرانسیسکن‌های معنوی و انجیل ابدی
۴۱۰	ج) خاموشی‌گرایی
۴۱۷	۵. عرفان پروتستان
۴۱۸	الف) عرفان یاکوب بوهمه
۴۲۴	ب) تشبیه و تنزیه الهی در عرفان پروتستان
۴۳۰	ج) نور الهی در انسان
۴۳۷	د) تولد مسیح در نفس
۴۴۱	هـ) سنا و رستگاری، خداگونگی و قیامت اشیا
۴۵۲	و) رابطه‌ی رابطة آن با کلیسا و کتاب مقدس
۴۵۶	پی‌نگاشت‌های فصل هشتم
۴۶۵	فصل نهم: عرفان اسرمی (سیدنه، اسپنسر)
۴۶۵	۱. ظهور تصوف
۴۷۲	۲. جوهر اصلی تعالیم صوفیه
۴۷۲	الف) خدا و جهان
۴۸۰	ب) طبیعت انسان
۴۸۲	ج) روش زندگی
۴۸۹	د) هدف غایی
۵۰۰	پی‌نگاشت‌های فصل نهم
۵۰۵	فصل دهم: حقیقت غایی، انسان و وحدت وجود از منظر عرفان شیعیان
۵۰۵	الف) حقیقت غایی از منظر عرفان‌های جهان (ارنست والیا)
۵۰۶	۱. حقیقت غایی در عرفان هندویی
۵۰۶	۱-۱. خدایان ودایی
۵۱۱	۱-۲. حقیقت غایی براساس اوپانیشادها و فلسفه ودانتایی
۵۱۴	۱-۳. خدایان هندوئیسم یکتاپرست
۵۱۷	۱-۴. حقیقت غایی در سامکایا و یوگا دارشانا
۵۱۹	۱-۵. حقیقت غایی در تانتریسیم و هاتایوگا

۲. حقیقت غایی در عرفان بودایی ۵۲۰
۳. حقیقت غایی در عرفان تائویی و عرفان کنفوسیانی ۵۲۳
۴. حقیقت غایی در عرفان‌های یهودی و مسیحی و اسلامی ۵۲۵
- الف) خدا در یهودیت ۵۲۵
- ب) خدای شخصی و سه‌گانه مسیحیت ۵۲۶
- ج) خدا و آفرینش در اسلام ۵۲۹
- ب) انسان از منظر عرفان‌های جهان (ارنست والیا) ۵۳۵
۱. انسان در عرفان هندویی ۵۳۶
- ۱-۱. جایگاه انسان در وداها ۵۳۶
- ۱-۲. یگانگی آتمن - برهمن در اوپانیشاده‌ها و وداها ۵۳۹
- ۱-۳. جایگاه انسان در سامکایا دارشانا و یوگا دارشانا ۵۴۳
- ۱-۴. جایگاه انسان در هندوتانتاریسم و هاتا یوگا ۵۴۴
- ۱-۵. جایگاه انسان در هندوئیسم خداباور ۵۴۵
۲. انسان در عرفان بوddh ۵۴۷
۳. انسان در عرفان کنفوسیانه و تائویی ۵۴۹
۴. انسان در عرفان یهودی و مسیحی ۵۵۱
- ماهیت گناه از دیدگاه عرفان مسیحی و یهودی ۵۵۵
۵. انسان در عرفان اسلامی ۵۶۰
- ۵-۱. صورت انسانی، بزرگ‌ترین حجت خدا و خلق ۵۶۲
- ۵-۲. اصناف هفت‌گانه انسان‌ها ۵۶۳
- ۵-۳. انسان جامع جمیع اسما و صفات ۵۶۴
- ۵-۴. انسان کلمه الله ۵۶۶
- ۵-۵. کلمات تامه و غیرتامه ۵۶۸
- ۵-۶. طهارت فطری انسان ۵۷۰
- ۵-۷. سلوک انسان ۵۷۱
- ۵-۸. انسان کامل ۵۷۲
- ۵-۹. تعریف انسان کامل ۵۷۳
- ۱-۹-۵. انسان کامل آزاد ۵۷۴
- ۲-۹-۵. تعریف انسان کامل براساس عوالم هستی ۵۷۷

- ۵۷۹..... ۳-۹-۵. اسامی و عناوین انسان کامل
- ۵۸۲..... ۴-۹-۵. ویژگی‌های انسان کامل
- ۵۸۲..... الف) پیشوا بودن
- ۵۸۵..... ب) اولین آفریده
- ۵۸۷..... ۵-۹-۵. مصادیق انسان کامل
- ۵۸۹..... ۶. خلقت و هبوط آدمی
- ۵۹۱..... ۷. نتیجه
- ۵۹۲..... ج) وحدت وجود از منظر عرفان‌های جهان (جان هانت)
- ۵۹۴..... ۱. وحدت وجود در هندوئیسم
- ۵۹۵..... ۲. جهان‌های ودایی
- ۶۰۱..... ۳. وحدت وجود در برهمنیسم
- ۶۱۰..... ۴. وحدت وجود در فائو
- ۶۱۶..... ۵. وحدت وجود در بودیسم
- ۶۲۲..... ۵-۱. لائو تسه، تائو، حقیقت
- ۶۲۲..... ۵-۲. طبیعت تائو
- ۶۲۷..... ۵-۳. چوانگ تسو، فیلسوف برزانه
- ۶۲۹..... ۵-۴. حضور تائو در همه جا، حتی در پشه‌ها
- ۶۲۹..... ۵-۵. قراردادن جهان در زیر بازوی حکیم
- ۶۳۰..... ۵-۶. تعالی زمان از طریق اتحاد با حقیقت واحد
- ۶۳۱..... ۵-۷. چانگ تسای، پسر آسمان و زمین
- ۶۳۲..... ۵-۸. آسمان پدر من و زمین مادر من است
- ۶۳۳..... ۵-۹. جریان یافتگی مداوم جهان
- ۶۳۳..... ۵-۱۰. وحدت اضداد
- ۶۳۳..... ۶. وحدت وجود در عرفان یهودی
- ۶۳۷..... ۶-۱. وحدت وجود در عرفان مرکابا، کابالا و حسیدیس
- ۶۴۰..... ۶-۲. نظام وحدت وجودی زهر
- ۶۴۳..... ۷. وحدت وجود در عرفان مسیحی

۶۴۶	۷-۱. پانتئیسیم در مسیحیت
۶۵۲	۷-۲. تفسیر متأخران از وحدت وجود
۶۵۵	۷-۳. الهیات پان
۶۵۷	۷-۴. مسیح‌شناسی پان
۶۵۷	۷-۴-۱. خدا به عنوان وجود مطلق و متعالی و خالق
۶۵۸	۷-۴-۲. انسان و جانشینی حق (خلافت الهی)
۶۵۹	۷-۴-۳. فرشتگان و شیطان
۶۶۰	۷-۴-۴. معصیت و نجات
۶۶۱	۷-۴-۵. کلمه خدا
۶۶۱	۷-۴-۶. بنطیکاست و روح القدس
۶۶۲	۸. وحدت وجود در عرفان اسلامی
۶۶۶	۸-۱. وحدت وجود در مکتب اکبری
۶۷۰	۸-۲. وحدت وجود در مکتب اشعری
۶۷۳	پی‌نگاشت‌های فصل دهم
۶۷۹	کتابنامه
۶۷۹	منابع عمومی درباره عرفان‌های جهان
۶۸۱	منابع فصل دوم
۶۸۲	منابع فصل سوم و چهارم
۶۸۲	الف) منابع مطالعاتی
۶۸۵	ب) متون اصلی
۶۸۷	منابع فصل پنجم
۶۸۷	الف) منابع مطالعاتی
۶۸۸	ب) متون اصلی
۶۸۹	منابع فصل ششم
۶۸۹	الف) منابع مطالعاتی
۶۹۲	ب) متون اصلی
۶۹۴	منابع فصل هفتم
۶۹۴	الف) منابع مطالعاتی

۶۹۵	 (ب) متون اصلی
۶۹۶	 منابع فصل هشتم
۶۹۶	 (الف) منابع مطالعاتی
۶۹۹	 (ب) متون اصلی
۷۰۳	 منابع فصل نهم
۷۰۳	 (الف) منابع مطالعاتی
۷۰۵	 (ب) متون اصلی
۷۰۷	 منابع فصل دهم
۷۰۷	 (الف) منابع فارسی و عربی
۷۰۹	 (ب) منابع لاتین
۷۱۷	 نمایه آیات
۷۱۹	 نمایه روایات
۷۲۱	 نمایه اعلام
۷۲۳	 نمایه اصطلاحات

■ درآمد ■

در سال‌های اخیر در باب عرفان، کتاب‌ها و مقاله‌های بسیاری تحریر شده است؛ اما به زبان فارسی تلاش قانع‌کننده‌ای برای پاسخ به انواع پرسش‌های مطرح‌شده در باب ماهیم متنوع عرفانی در ادیان و ملل و نحل عرفانی در قالب کتاب صورت گرفته است. پیش از آنکه بتوانیم بحث دربارهٔ عرفان‌ها را به‌طور موفقیت‌آمیزی عمومیت دهیم، مقایسهٔ عرفان‌های جهان با یکدیگر را به‌معنای اصطلاحی این کلمه، به‌طور عمومی، نپذیریم، ناگزیر باید اطلاعاتی کافی دربارهٔ ماهیت، اقسام و شاخه‌ها، اصول و مبانی کلی، آموزه‌ها و تعالیم گونه‌های مختلف مکاتب و مذاهب عرفانی را در اختیار داشته باشیم.

این کتاب که حاصل ترجمهٔ چند فصل از یک کتاب و چند مقاله است، کوششی ناچیز است به‌منظور پرکردن شکاف‌های گسترده در حوزهٔ مطالعات تطبیقی عرفان به‌چشم می‌خورد. گرچه سال‌های متعددی، شش به‌انجام رساندن تحقیقی جامع و دقیق را در سر پرورانده‌ام، می‌دانم که اغلب اوقات، جامع‌بینی و عمومیت‌بخشی در باب عرفان گمراه‌کننده است؛ زیرا بنا بر آموخته‌ها و مدارک موجود بر اصولی واقعی و عینی مبتنی نیست.

در این اثر تلاش کرده‌ام در کنار شباهت‌های درخور توجهی که همه‌های گوناگون عرفانی با یکدیگر دارند، به تفاوت‌هایی بپردازم که نقاط تمیز هر یک از این نحله‌ها را ترسیم می‌کنند. با این کار به عارفان اجازه می‌دهیم با گنجاندن بازگفت‌های بی‌شمار از نوشته‌های خود با همدیگر گفت‌وگو کنند.

به باور من عرفان از اهمیتی ویژه در زندگی و آیندهٔ انسان برخوردار است. در گذشته‌ای نه چندان دور، ادیان و مذاهب در برابر فلسفه‌های ماتریالیست با

چالشی جدی روبه‌رو شدند و رشد و توسعه شگرف دانش و فناوری و به خدمت گرفتن نیروهای طبیعت، چنان قدرتی برای بشر به‌ارمغان آورد که بی‌توجهی به روح حاکم بر زندگی درونی به وسوسه‌ای ثابت و دامگیر بدل شد؛ اما اکنون که زندگی مذهبی در جهان به‌عنوان زندگی معنوی و در لوای مقرون‌سازی انگیزه‌ها و اهداف و روش‌های تعامل فردی و اجتماعی با مفاهیم مضامین عرفانی دوباره در حال احیاشدن است، باید به‌سوی نوعی بازپیرایی و نوازی در اصول نظری و عملی عرفان برای بازیافت روح کمال معنوی و جوهره‌ای عرفانی گام برداشت و بی‌تردید برای دستیابی به چنین هدفی، روش بهتر از مطالعه تطبیقی و مقایسه‌ای تجربه‌ها و تعلیمات عرفانی نمی‌تواند ما را یاری کند.

معرفی اثر

این مجموعه شامل ده فصل مستقل است. فصل‌های دوم تا نهم، ترجمه‌ای است از کتاب سینسیایدن^۱ اثر سیدنی اسپنسر با عنوان عرفان در ادیان جهان؛ همچنین در تنظیم بخش‌های اول تا سوم از فصل دهم، به‌ترتیب، مقالات «حقیقت‌غایی در ادیان جهان»^۲ و «حایره انسان در ادیان جهان»^۳ و «همه‌خدایی و مسیحیت»^۴ ترجمه شده است. مابقی نیز با استفاده از منابع معتبر و متعدد تألیف شده است.

لازم می‌دانم به این نکته اشاره کنم که بخش‌هایی از مطالب فصل اول این کتاب از درس‌گفتارهای منتشرشده استاد ملکیان در باب عرفان تطبیقی الهام

1. Sidney Spencer; *Mysticism in World Religion*. Pelican/ Penguin Books Ltd, 1963.

2. Ernest Valea; "The Ulitimatr Reality in World Religion".

3. Ernest Valea ; "The Human Condition in World Religions".

4. John Hunt; "Pantheism and Christianity".

گرفته شده است که حدود دو دهه پیش در پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی ارائه شده بود. از ایشان قدردانی می‌کنم و از تمامی کسانی که زمینه نگارش و آماده‌سازی این نوشته را فراهم کردند، به‌خصوص از مسئولان محترم پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی و بالاخص ریاست محترم پژوهشگاه، ریاست محترم پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی و مدیر محترم گروه عرفان تشکر می‌کنم.

و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین
هادی وکیلی